

БУБЕН АЛЬТЭРНАТЫЎНАГА ДРУКУ

Пры ўсім багацці новых думак, імёнаў і стылістычных рашэнняў незалежны друк Беларусі застаецца па-за ўвагай шырокай грамадзкасці — як, зрэшты, і тыя выданні, што існуюць зь дзяржаўных дагацыяў. Альтэрнатыўная літаратура змагаецца за месца пад сонцам вачэй чыгача, крычыць пра неабходнасць эстэтычных рэформаў ва ўвесь свой нутраны голас (бо чыгаюць гэтыя заклікі пераважна тыя, хто і без таго зь мі згодны), але сама гэтая альтэрнатыўнасьць выклікае пэўныя сумневы. Галоўная адрознасць паміж дзвюма сучаснымі беларускімі літаратурамі — чыста арфаграфічная. Мы імкнемся пісаць па-новаму, але думаем, пераважна, паводле старых добра знаёмых мадэляў, якім нас навучылі нашыя ж апанэнты. Незалежны друк, па сутнасці, запазычыў у дзяржаўнай літаратуры пераважную большасць сваіх тэмаў, жанраў і стылістычных прыёмаў. Аднак найвялікшая ягоная памылка і слабасць, на маю думку, палягае ў тым, што ён запазычыў традыцыйныя формы тыражавання і дастаўкі мастацкіх твораў чыгачам, на неэфэктывнасьць якіх скардзяцца ўжо самі літаратурныя палкоўнікі і генэралы.

Афіцыйныя і незалежныя выданні маюць сёння прыкладна аднолькавыя наклады: я хачу сказаць — аднолькава нізкія. Якім бы наватарскім ці, наадварот, “стараватарскім” ні быў беларускамоўны тэкст, прачытае яго вельмі абмежаванае кола людзей. І нават пры накладах у некалькі тысяч ці нават соцень асобнікаў значная колькасць кнігаў не знаходзіць пакупніка і ляжыць, нібы камень, пад які вада не цячэ, у рэдакцыях або выдавецтвах. Літаратары старой

фармацыі думваюць толькі пра тое, як захаваць за кнігамі статус духоўнай каштоўнасці, і самі не жадаюць бачыць у ёй тавар, якім з дапамогай добрай рэкламнай кампаніі можна спакусіць усялякага, нават непісьменнага чалавека.

Больш прагматычныя аўтары незалежных выданняў ня маюць нічога супраць камэрцыялізацыі беларускай літаратуры, але яны застаюцца ў палоне ілюзіяў, што набываюць кнігі або выпісваюць газеты толькі дзеля таго. каб чытаць. Чалавека можа падштурхнуць да пакупкі тысяча розных прычынаў — і, значыцца, гэтулькі ж функцыяў можа выконваць кніга. Вось іх і павінны шукаць або прыдумляць тыя, зго марыць пра заваёву рынку літаратуры.

Усялякая рэклама — гэта ветлівы рэкет. Працывую некалькі прыёмаў павелічэння колькасці падпісчыкаў, які я вычытаў у дапаможніку для журналістаў.

1. Тэлефонны маркетынг: патэнцыяльныя падпісчыкі абзвоньваюцца (лепш за ўсё штоночы) па тэлефоне.

2. Брыгадны продаж: брыгада распаўсюджвальнікаў пад помядам брыгадзіра ходзіць па кватэрах, распавядае жахлівыя гісторыі або анекдоты і прапануе аформіць падпіску.

3. Праз пошту: патэнцыяльнаму чытачу дасылаецца ветлівая прапанова падпісацца і трагічныя фатаздымкі ці, наадваот, карыкатуры на тых, хто адмовіўся гэта зрабіць.

Дапамагаюць таксама рэкламныя шчыты, стэнды ў крамах, на прыпынках і г.д.

Зрэшты, у малатыражнасці сучаснай літаратуры ёсць свае станоўчыя бакі, сваё незаўважнае шчасце. Гэта, па-першае, інтымны характар адносінаў паміж аўтарам і чытачом. Напрыклад, значная частка газеты

“Нашая Ніва” адведзена шмаглікім дзённікам сурацоўнікаў рэдакцыі і асобных чытачоў, а таксама прыватнай перапісцы паміж імі. Па-другое, малы наклад зьмяншае разаральныя выдаткі на паліграфічныя паслугі, і, нарэшце, ён стварае нашмат шырэйшыя магчымасці для эстэтычных экспэрымэнтаў. Функцыі аўтара і рэдактара ў некаторых выданьнях (а часам і чытача) выконвае адзін і той жа чалавек, што дазваляе друкаваць што заўгодна і як заўгодна. Аўтар меў у іх амаль такую ж свабоду дзеяньняў, як у рукапісе або ва ўласных думках і марак. І, зрэшты, ёю мала хто карыстаецца: незалежным выданьням сёньня ўжо замала быць альтэрнатыўнымі, яны хочуць ператварыцца ў цэнтральныя, стаць новымі заканадаўцамі літаратурных модаў і настаўнікамі добрага густу, а таму імкнуцца “дагнаць і перагнаць” дзяржаўны друк у рэспэктабельнасьці. І трэба сказаць, некаторым зь іх удалося перацягнуць афіцыйныя выданьні ня толькі ў паліграфічнай якасьці, але і ў пераважным кансэрватызме эстэтычнай пазыцыі.

Беларуская літаратура ўвогуле — ледзь ня самая кансэрватыўная ў Эўропе. Але няма вялікіх кансэрватараў, чым постмадэрністы. Прыхільнікам гэтага напрамку я параіў бы заснаваць часопіс ці нават штодзённую газету, дзе з нумара ў нумар друкаваліся б адны і тыя ж тэксты і ілюстрацыі, а зьмяняліся б толькі рубрыкі і, магчыма, прозьвішчы аўтараў. Многія людзі шчыра ўпэўненыя, што газеты штодня пішуць адно і тое ж, так што падпісчыкі на такое выданьне, мяркую, знайшліся б. Асабліва, калі на ролю бясконцага дня ўзяць ня сёньняшні занадта няпэўны і малапрыемны, а схаваны дзесьці ў нетрах часу, сьветлы дзень, да якога яшчэ жьць і жьць, або іншы, ужо пражыты з задавальненьнем большасцю патэнцыяльных чытачоў.

Кансэрвацыя часу — толькі адна са шматлікіх паслугаў, якія можа прапанаваць сваім кліентам сучасная літаратура. Хіба нельга было зарэгістраваць у якасці вытворчай формы літаратурнае бюро, якое б па індывідуальных замовах стварала б тэксты для віншавальных паштовак, тэлефонных дыялёгаў, тагуіровак і эпітафіяў? Мяркую, знайшліся б кліенты, якія могуць купіць эпіграмы на сваіх знаёмых, вершы пра каханую жанчыну, сьвежы анекдот на злобу дня, некалькі варыянтаў аўтабіяграфіі (як кажуць выведнікі, сваю легенду). Амагарам бэлетрыстыкі можна таксама прапанаваць уставіць іх пад сапраўнымі ці прыдуманымі імёнамі ў нейкі клясычны тэкст, перапісаць нанова старонкі кнігі, якія чымсьці не задаволілі чыгача (у пэрспэктыве чалавеку на ўсё жыццё можа хапіць адной кнігі — калі яе можна будзе бясконца перапісваць), напісаць працяг ці перадгісторыю прапанаванага сюжэта. Праблемы з аўтарскімі правамі наўрад ці паўстануць, бо гэтыя кнігі будуць рабіцца ў адным або некалькіх асобніках. Цалкам магчыма выпускаць і газету для аднаго чыгача: яшчэ нядаўна ў Менску выходзіла “Газэта Андрэя Клімава” (сваё імя ёй, зрэшты, даў ня чыгач, а выдавец).

Добра б было заснаваць і незалежнае інфармацыйнае агенцтва (пад умоўнай назвай, напрыклад, “Бумбамінфарм” ці БблТА), якое мусіла б не вышукваць навіны, што самі растуць, нібыта грыбы, у гушчары рэчаіснасьці, а ствараць іх сваімі рукамі — ці то навукова прыдумляць, ці то арганізоўваць сапраўдныя падзеі, пра якія варта паведаміць сьвету. Некаторыя навіны або падзеі можна б было рабіць на продаж ці па замовах прыватных калекцыянэраў, іншыя ахвяраваць у фонд айчыннай гісторыі, а рэшту дарыць сябрам ці пакідаць сабе на памяць. Сапраўдны

ас журналістыкі, па словах бацькі “жоўтай” прэсы Р.Хёрста, ня толькі шукае сэнсацыю, але і стварае яе сам (напрыклад, сфабрыкаваныя і распаўсюджаныя па ягоным загадзе здымкі баявых дзеяньняў паміж войскамі Злучаных Штатаў і Гішпаніі сталі падставі вайны паміж гэтымі краінамі). Па сутнасьці, тое ж казаў і Ленін: газэта павінна быць ня толькі прапагандыстам і агітагарам, але таксама і арганізатарам.

Правілам савецкай жжурналістыкі было спалучэньне пісьма зь непасрэдным узьдзяньнем на сруктуры грамадзтва ў патрэбным для партыі накірунку. Неабавязкова ствараць навіны і падзеі агульнаграмадзкай значнасьці (прынамсі, пакуль дзяржава захоўвае манаполію на асноўныя сродкі масавай інфармацыі). Людзям не стае ня столькі агульных, колькі прыватных навінаў, якія датычацца іх уласнага жыцця і досыць вузкага кола сваякоў і знаёмых. Можна было б па прыватных замовах весці сямейныя кронікі, шукаць зьвесткі пра страчаных сяброў і апрацоўваць паданьні пра іх незвычайны лёс, зьбіраць па розных установах усю патрэбную інфармацыю, забясьпечваць кліентаў маляўнічымі падрабязнымі легендамі для адказаў на пытаньні рэкеціраў, сьледчых або ўласнае жонкі (накшталт: “Дзе ты быў усю ноч?”).

Сродкі масавай інфармацыі маюць сёньня больш улады, чым калі-колечы раней. І аднак, на мой погляд, ужо зьявіліся прыкметы іх непазьбежнага заняпаду, выкаіканага прыватызацыяй інфармацыйнай прасторы, у якой неўзабаве будзе жыць сучасны чалавек сам-адзін або з блізкімі людзьмі. На зьмену TV-вяшчаньню для ўсіх прыходзяць кабэльнае тэлебачаньне і відэазапісы, разьлічаныя на больш вузкую аўдыторыю. Тэлеперадачы і відэафільмы ўжо можна глядзець на экране

пэрсанальнага кампутара, мадэлюючы на свой густ выяву, гукавое суправаджэньне і пасьядоўнасьць кадраў. Найноўшыя інфармацыйныя тэхналёгіі ўжо зусім не падобныя да мас-мэдыя кампутарныя сеткі маюць больш агульнага з тэлефонам, чымся з радыё. Інтэрнэт, які праектаваўся як палац невычэрпнай інфармацыі, пераўтварыўся ў арэну для разнастайных дыспутаў і сэксуальных прыгодаў (урад ЗША ўжо разгарнуў прапагандысцку кампанію па абмежаваньні анархіі, гвалту і парнаграфіі ў кампутарных і тэлевізійных сетках з дапамогай цэнзар-чыпаў). На чарзе — зьяўленьне інтэрактыўнага кіно і тэлебачаньня, шматварыянтных фільмаў і перадачаў: кампутар, відэамагнітафон або тэлепрыёмальнік будуць аўтаматычна выбіраць дэкарацыі, павароты сюжэту, гукавое суправаджэньне і аблічча герояў паводле густу і настрою гледача. Кіраваць тэмпам і зьместам падзеяў на экране чалавек можа голасам, з дапамогай клябятурны на пульце або кібэршлема для адсочваньня выразу твару (такія ўжо выпускае, напрыклад, фірма Vierte Art): дастаткова ўсьміхнуцца або ўзняць бровы ў адпаведным мейсцы — і далей сюжэт бузе разгортвацца у іншым кірунку. У выніку ніводзін фільм нельга будзе паглядзець двойчы. Кожны будзе глядзець свае ўласнае кіно і асабістыя зводкі навінаў.

У эстэтыцы постмадэрну форму і зьмест мастацкага твору выбірае не мастак або рэжысэр, а сам глядач. У літаратуры бінарная апазыцыя “аўтар — чытаючая публіка” перараджаецца ў іншую, ня менш жорсткую: “чытач — пішучая хеўра” (магчыма, мы яшчэ пабачым літаратурныя вечарыны, дзе пісьменьнікі будуць стаяць у чарзе за аўтографам да найбольш таленавітага ці скандальна вядомага чытача).

Аўтарскае права, рэдактура, вялікія наклады, унармаваная мова — ўсё гэта ўласціва індустрыяльнаму пэрыяду ў разьвіцці літаратуры зь ягоным падзелам на прафэсійных пісьменьнікаў (г.зн. бульварных ці ангажаваных уладай або легальнай апазіцыяй) і графманаў, а таксама — падзелам працы паміж тымі, хто стварае кнігу, тыражуе і распаўсюджвае яе. Зараз мы перажываем зусім не часовы выпадковую крызу прыгожай славеснасці, як хацелася б думаць, а пачатак эпохі постіндустрыяльнай літаратуры — з аднаго боку, кампутарызаванай, а з другога малапісьменнай (у тым сэнсе, што ўласна пісьмо выконвае ў ёй другую функцыю, падпарадкаваную чамусьці іншаму: чытаньню, фізіялягічным рэакцыям цела, камэрцыйнай калькуляцыі, фантазіям крытыкаў, пажыццёваму пэрформэнсу літаратара, паліграфічным экспэрымэнтам і г.д.).

Зьяўленьне даступных настольна-выдавецкіх сыстэмаў і здрабеньне накладаў дазволіла пісьменьнікам самім займацца наборам, вёрсткай і тыражаваньнем сваіх твораў. Прапаную ставіцца да гэтага не як да тэхнічна няцікавай працы, а як да зьяўленьня новых магчымасцяў для самавыяўленьня (або сыцьвярджэньня нейкай надасабовай ідэі). Сучасны літаратар павінен шукаць уласны стыль ня толькі пісьма, але і друкаваньня. Можна, напрыклад, друкаваць усё жьщцё адну і тую ж кнігу у розных варыянтах, нават паставіць рэкорд: 10 000 жьщцёвых перавыданьняў! Многія свае творы друкуюць пасья сьмерці — а ці не спрабавалі выдаць нешта яшчэ да свайго нараджэньня, каб зьявіцца на сьвет ужо вядомым пісьменьнікам? Можна набыць для свайго рукапісу макет зусім іншай вядомай кнігі зь яе назвай, прозьвішчам аўтара і ілюстрацыяй або нават

надрукаваць яго на блянках нейкіх афіцыйных даведак, пасьведчаньняў і пашпартоў. Было б што надрукаваць, а паперу знойдзем!

Новыя тэхналёгіі дазваляюць пагыбіць індывідуальнасьць ня толькі пісьма і друку, але і чытаньня. Кампутарызаваная кніга пакідае быць сродкам масавай галюцынацыі і ператвараецца ў прастору разгалінаваных уласных фантазмаў. Я маю на ўвазе ня толькі экранныя хмызьнякі піпэртэксту, але й, напрыклад, вадзакрышталічную кнігу (свайго кшталту пэйджар для зносінаў з жывым або мёртвым, які прадбачліва запісаў свае адказы і пытаньні аўтарам, а таксама зь іншымі чытачамі або крытыкамі). Плыткая паверхня вокладкі і старонак кнігі дазволіць змяняць на свой густ шрыфты, імёны герояў, фасон іх вопраткі на ілюстрацыях. Па сутнасьці, кожны чытач будзе мець магчымасьць зрабіць уласнае перавыданьне ўпадабанага твора. Можна зрабіць (і імгненна растыражаваць) свой варыянт кнігі з паветра і сьвятла праз тэхніку галяграфіі.

Магчыма, разам з кнігамі ў будучыні будуць прадаваць спецыяльныя шлемы для чытаньня, якія будуць сачыць за стомай вачэй, а таксама за выразам твару і інтэнсыўнасьцю думак, каб пераключаць разьвіццё сюжэту ў цікавейшы ў дадзены момант для гэтага чалавека бок. Ёсьць людзі, якія падчас чытаньня любяць вадзіць па радках літараў пальцам — яны б маглі скарыстоўваць электронныя пальчаткі або напарсткі. Але найбольш зручна было б разьмясціць датчыкі для счыгваньня ўражваньняў чытача і карэкцыі кнігі непасрэдна на яе палях.

Інтэрактыўная кніга будзе, напэўна, ня толькі паказваць чытачу літары і ілюстрацыі, але і размаўляць зь ім чалавечым голасам (дакладней голасам аўтара).

Можна будзе, спадзяюся, абмеркаваць змест кнігі і з яе героямі — маюць жа гледачы права пагаварыць з акторамі пасья спектакля!

Яшчэ адзін варыянт інтэрактыўнасьці — кніга са звычайнай паперы з абстрактнымі малюнкамі і поўным наборам усіх літараў і знакаў пунктуацыі на кожнай старонцы. асэнсавана прачытаць якую і ўбачыць нешта канкрэтнае на ілюстрацыях можна было б толькі ў спецыяльных акулярах. У адпаведнасьці з тым або іншым настроем чытача і пэўнай праграмай яны будуць самі імгненна адшукваць найбольш асэнсаваныя і гарманічныя спалучэньні рысак і літараў, каб тут жа скласыць з іх фразы, вобразы, клясычныя або зусім новыя тэксты. Магчыма, такі выгляд і павінна мець Абсалютная кніга, у якой захоўваюцца ўсе мастацкія творы адразу, прыдатная для чытаньня з любой нагоды і ўва ўсе бакі?

Але вернемся ў перадгісторыю нашай будучыні. Па словах Алеся Аркуша, “культурніцкае жыцьцё ў краіне перайшло фактычна ў андэграўнд. Далучанымі, дасьведчанымі сталі лічаныя людзі, ды і яны арыентуюцца пераважна ў сваім рэгіёне, творчым асяродзьдзі, сяброўскай гутарцы” (“Ксэракс беларускі”, N6). Сапраўды, ува ўмовах малатыражнасьці літаратурных выданьняў пісьмо мала чым адрозьніваецца ад маўленьня. Таму, напрыклад, літаратарам ня сорамна друкаваць адны і тыя ж творы ў розных газэтах і часопісах, як ня сорамна і артыстам атрымоўваць ганарар за выступы з аднолькавай праграмай у розных канцэртных залах.

Калі мы лічым сябе прадстаўнікамі андэграўнда, то маем права і нават абавязаны пераняць хай сабе некаторыя прыёмы палітычнага падполья — графіці на сьценках, распаўсюджаньне ўлётак, лінгвістычныя

дыверсіі і г.д. Вельмі актуальна, на мой погляд, было б навучыцца шыфраваць свае творы звычайнымі словамі: гэта б дазволіла працаваць у афіцыйных або камэрцыйных выданнях, пісаць далёкія ад літаратуры артыкулы, якія на самой справе былі б вершамі ці фрагмэнтамі рамана, прачытаць якія немагчыма бяз пэўнага ключа, вядомага толькі надзейным чытачам.

Трэба, канешне, паклапаціцца і пра разьвіццё інфраструктуры, а таксама выяўленчых сродкаў самвыда: у гэтым жанры сказана яшчэ далёка ня ўсё, што хацелася б сказаць. Галоўная задача — каб незалежнае выданьне не ператварылася ў сампісат і самчытат. Тут дарэчы будзе нагадаць ленінскія словы: “Гэта непаразуменьне, што літаратары і толькі літаратары (у прафэсійным сэнсе гэтага слова) здольны з посьпехам удзельнічаць у органе; наадварот, орган будзе жывы і жыцьцёвы тады, калі на пяток кіруючых і стала пішучых літаратараў — пяцьсот і пяць тысячаў працаўнікоў не літаратараў”. Вэтэрану расійскага падпольнага друку, мяркую, можна верыць. Такое ж непаразуменьне лічыць, быццам сучасную літаратуру можа з посьпехам чытаць толькі пяток прафэсійных крытыкаў. Але трэба памятаць, як кажа А.Аркуш у “Ксэраксе ...”№6, што “свайго чытача (свой мільён) мы здолеем зацікавіць толькі чымсьці актуальным, надзённым, лёсаносным”.

У наш час знайсці чытача традыцыйным шляхам стала даволі складана: у кніжныя крамы і бібліятэкі большасць людзей ходзіць толькі ў скрайнім выпадку. Калі Магамэт ня хоча ісьці да гары то, натуральна, гара сама павінна пайсьці да яго. Літаратура павінна знайсці ў сабе сілы выпаўзыці са сваіх нораў і сховішчаў на вуліцу, падсілкавацца сьвежым паветрам і нагрукіцца ў кожныя дзверы. Крок на вуліцу сёньня

зрабіла толькі камэрцыйная літаратура, якой гандлююць з латкоў у буйных прадуктовых крамах, падземных пераходах і г.д. Добра было б дамагчыся, каб мясцовыя ўлады або рэжэцеры прынялі пастанову, якая б абавязала гандляроў прадаваць бульварную літаратуру толькі ў дадатак да больш сур'ёзных выданняў. У скрайнім выпадку можна было б з дапамогай фундагараў рабіць бясплатныя ўкладкі з адным-двама творамі ў кнігі шырокага спажывання.

Зрэшты, лепш спадзявацца на ўласныя сілы, а не на добрага дзядзю зь міністэрства культуры або мясцовай мафіі. Калі пісьменьнік бярэ распаўсюджанне сваіх і сяброўскіх твораў ва ўласныя рукі — спосаб, якім ён гэта робіць, трэба разглядаць як працяг пісьма іншымі сродкамі (хай зьвернуць на гэта ўвагу літаратуразнаўцы). У пэўных абставінах галоўны сэнс твора і вяршыня стылістычных пошукаў аўтара могуць палягаць не ў самім тэксьце, а ў тым, што і як аўтар з гэтым тэкстам робіць.

Можна, нап'клад, кідаць свае кнігі і рукапісы замест банальных камянёў у шчыты міліцэйскіх заслонаў на забароненых дэманстрацыях. Яшчэ Аляксандр Пушкін у “Сцэнка з рыцарскіх часоў” казаў: “Ніякая ўлада, ніякі рэжым ня можа ўстаяць супраць усеразбуральнага ўздзеяння тыпаграфічнага снараду”. Магчыма, новы беларускі Шэдр адале калі-небудзь з бронзы скульптуру “Кніга — зброя інтэлектуала”.

Літаратарам варта было б наладзіць і ўласную палітычна нэўтральную маніфэстацыю: прайсьці па горадзе маршам пад транспарантамі з цытатамі сваіх твораў або выставіць пікет пад вокнамі якой-небудзь эстэтычна варажай рэдакцыі. Альтэрнатыўную літаратуру пры гэтым, зразумела, трэба ня толькі паказваць, але і агучваць праз мікрафон.

У якасыці прыватнай ініцыятывы можна абшыць рукапісамі пінжак, штаны і капялюш і ў такім выглядзе шпацыраваць па вуліцах або зьнерухмець, нібы газэтная вітрына, на некалькі гадзінаў у шматлюдным месцы. Зразумела, рукапісы трэба ўвесь час аднаўляць, каб можна было б выходзіць на вуліцы ў якасыці пэрыядычнага выданьня. Можна нават наперад анансаваць пэўныя тэксты і зьбіраць вакол сябе сталае кола чытачоў. Калі няма жаданьня абшываць тэкстамі вопратку — трэба выносіць іх на якой-небудзь тумбе. Галоўная перавага такога пэрыядычнага выданьня — у тым, што можна абмеркаваць свае творы з чытачамі, а таксама прапанаваць ім (магчыма, за пэўную плату) напісаць у вашым выданьні нешта сваё або прыклеіць прыватную аб'яву.

Дарэчы, нядаўна ў Маскве суполка мастакоў “Перцы” заснавала мабільную галерэю “Паліто”. Невялікія па памерах творы экспануюцца ў ёй з-пад крыса — на падкладцы паліто, якое адзін з мастакоў расхінае, нібы эксібіцыяніст або старарэжымны спэкулянт, у шматлюдных месцах. Найбольш каштоўныя творы, якія прапануе галерэя, захоўваюцца ў кішэнях або за падкладкай.

Добра было б зрабіць і выпусціць на вуліцы горада тысячы чалавекападобных робатаў з магнітафончыкамі ў галаве, якія б чыталі нагоўпам разявакаў артыкулы і вершы чарговага нумара часопіса. Або скарыстаць гаваркіх птушак — папугаяў ці гракоў. Безумоўна, што адна птушка ня ў стане вывучыць на памяць аповесыць або паэму. Дык трэба падрыхтаваць вялікую зграю: кожнага папугая дастаткова навучыць аднаму сказу.

Значную ролю ў кітайскай “культурнай рэвалюцыі” адыгралі дацзыбао — газэты рукапісных гіерогліфаў, якімі абклеіваўся ўвесь горад (сыцены, слупы, вітрыны

крамаў). Дарэчы, яны маглі мяняцца некалькі разоў на дзень, што выгодна адрозьнівае іх ад некаторых нашых часопісаў, якія выходзяць раз на некалькі гадоў.

Ува ўсім сьвеце ўлады ня могуць даць сабе рады зь непадкантрольнымі насыценнымі надпісамі. Мікола Богуш у артыкуле “Свабода слова на платах і сьценах” (“Свабода”, N34, 1996) заклікае ўладу рабіць свае, станоўчыя надпісы паводле мадэляў кароткіх фальклёрных жанраў. На маю думку, тэксты могуць быць і вялікімі. Можна трансфармаваць нейкі раман у экскурсію па горадзе: пісаць на сьценах па адным сказе з адрасамі некалькіх варыянтаў працягу. Складнікам гэтага гіпэртэксту трэба лічыць і тыя прыгоды, што здарацца з чытачом па дарозе.

Добра было б рабіць надпісы рэгулярна, хаця б штотомсяц — як пэрыядычнае выданьне. Тады можна будзе абвясціць падпіску на тыя ці іншыя тэмы і нават абслугоўваць падпісчыкаў індывідуальна: аздабляць той маршрут, па якім чалавек прызвычайнаўся шпацьраваць.

Уладзімер Маякоўскі ў артыкуле “Як рабіць вершы?” кажа, што асноўным правілам ува ўсялякім падручніку па паэтычнай вытворчасці павінна быць уменне ствараць прастору і арганізоўваць час, а ня ямбы і харэі. І да мяне аднойчы завітала думка наладзіць сэрыёзную вытворчасць паэтычных храномэтраў жьшчыця: прымусіць зязюлю ў насыценным гадзінніку замест “ку-ку!” казаць нешта асэнсаванае або перарабіць электронны гадзіннік да рэгулярнага ўзнаўленьня літаратурных твораў (з цыклам у гадзіну ці ў тыдзень). Калі чалавек вывучыць гэтыя тэксты напамяць — ён зможа вылічыць дакладны час бяз аніякіх лічбаў: яму даволі будзе зірнуць, які менавіта паэтычны радок напісаны зараз на экране. Падобным

жа чынам можа быць створана кніга-градусьнік, кніга-сьпідомэтэр і г.д.

Жыль Дэлэз і Фэлікс Гватары ў працы “Карэнішча” сьцьвярджаюць, што літаратура будучыні сьцьвердзіцца ў сваёй “машынасыці” і распадзецца на жанры-машыны (ваенную машыну, бюракратычную і г.д.). Ператвораная ў мэханічную прыладу, літаратура канчаткова парве з ідэалёгіяй. Нас чакае ня сьмерць кнігі, але нараджэньне новага тыпу чытанья галоўным для чыгача будзе не разуменьне зьместу кнігі, але карыстацца ёю як мэханізмам, экспэрымэнтаваць зь ёю, браць зь яе што заўгодна.

Нам, мяркую, яшчэ рана разьвітвацца з ідэалёгіяй: ня той рэжым пакуль на двары. Апрача таго, ідэалёгія выдатна паддаецца мэханізацыі: прыкладам таму — шматлікі парк ідэалёгічных шызамашынаў соцарта. Сёньня актуальна было б стварыць кампутарныя гульні (электронныя піктаграмы) на палітычныя сюжэты: пра АМОН і дэманстрантаў, барацьбу паміж галінамі ўлады, змаганьне ўрада з мафіяй і агентамі сусьветнага імпэрыялізму.

Дарэчы, мне даводзілася чуць пра нямецкую паэтэсу, якая прадае свае творы ў запаяных бляшанках для мясных кансэрваў. Увогуле сувязь незалежнага друку, палітыкі і кулінарыі мне чамусьці падаецца не выпадковай. У згаданым нумары “Свабоды” распавядаецца пра адзіны шлях, па якім незалежная газета здолела патрапіць у турэмную камору, дзе ўтрымліваліся ўдзельнікі дэманстрацыі: сваякі зьяволеных загарнулі ў яе вялікі кавалак сала. Наглядчык ня звярнуў увагі на тлустую паперу, а яе чыталі і перачытваці некалькі дзён і вьвучыці амаль напамяць.

Нядаўна Валянцін Акудовіч прапанаваў мне зрабіць літаратурную каўбасу. Мяркую, для гэтага

неабавязкова браць цела якога-небудзь літаратара, дастаткова надрукаваць нешта выкшталцонае на абгортцы звычайнага каўбаснага вырабу. Людзі зараз купляюць зусім мала кніг і часопісаў — дык, можа, ўдасца занесці ім мастацкае слова ў хату кантрабандай, разам з прадуктамі харчавання? Яшчэ лепей было б дамовіцца з якой-небудзь кандытарскай фабрыкай пра выпуск новага гатунку печыва ці жуйкі, дзе пад абгорткай хаваўся б не звычайны комікс, а верш, анэкдот ці афарызм, з якіх таксама можна было б збіраць калекцыі. Асноўны спажывец салодкага — дзеці — прывучаліся б успрымаць літаратуру як прыемны сюрпрыз, а ня школьны падручнік.

Для апэратыўнай публікацыі сваіх твораў можна скарыстоўваць дошкі аб'яваў у паліклініках, унівэрсытэтах ды і іншых установах: гэта амаль тыя ж газеты. Ёсць сэнс і ў тым, каб раскідваць іх па паштовых скрынях: існуе шмат людзей, якім ужо даўно ніхто ня піша. Увогуле, цікава было б разаслаць ува ўсе бакі сьвету паштоўкі ці тэлеграмы зь нейкімі загадкавымі тэкстамі, а таксама агучыць іх па выпадковых тэлефонных нумарах. Зь цягам часу, магчыма, удасца заснаваць і камэрцыйную станцыю кабэльнай пэзіі — па прыкладзе папулярнай сёньня на Захадзе тэлефоннай эротыкі.

Калі па нейкіх прычынах (недахопу плошчы або праблемаў з цензурай) няма магчымасьці надрукаваць у пэрыядычным выданьні абяцаныя матэрыялы, можна дасылаць іх стальым падпісчыкам (за асобную плату) па пошце ці зачытваць па тэлефоне. Здараецца, што ўжо цалкам падрыхтаваны нумар на працягу месяцаў ня можа выйсьці ў сьвет. У гэтым выпадку варта было б абыходзіць па кватэрах хаця б бліжэйшых падпісчыкаў і знаёміць іх з матэрыяламі нумара: даць чытачам магчымасьць перапісаць ці ксэракапіраваць

упадабаныя творы; запрашаць усіх жадаючых на публічную чытку нумара супрацоўнікамі рэдакцыі; прапаноўваць кампугарныя дыскеты з набранымі матэрыяламі.

Дарэчы, электронная літаратура зараз набывае ўсё большую папулярнасць і ўжо шукае ўласную стылістыку. Можна згадаць, напрыклад, італьянскі пісьменьніцкі рух “назіральнікаў”, якія ствараюць літаратурныя відэакліпы з дапамогай тэхнічных сродкаў фатаграфіі, кінэмамографіі і кампугарнай графікі, ці дацкага постмадэрніста Г.Крола, які кампануе кроткія тэкставыя блёкі з фрагментамі графікі, рэкламы і порнапрадукцыі.

Добра было б набыць партатыўную рацыю, каб перадаваць тэксты чарговага нумара ў эфір на азбуцы Морзе. Потым можна раздрукаваць гэтыя перадачы на паперы і выпусціць зборнік мастацкай літаратуры (запісанай кропкамі і працяжнікамі) для прафэсійных радыстаў.

Зь іншага боку, цікава было б паспрабаваць у якасці сродку масавай інфармацыі (і трансляцыі літаратурных тэкстаў) сетку расстаўленых па ўсім горадзе тамтамаў. Голас добра зробленага барабана можа перакрыць скрыгат каменных джунгляў у радыюсе некалькіх кілямэтраў (асабліва ўначы).

У кнізе “Што такое філязофія?” Дэлэз і Гватары адзначаюць, што мастацтва постмадэрна, у адрознасць ад мадэрнізма, — гэта пльынь, пісьмо на электронных, надзьмутых, газападобных падложках, якое здаецца занадта разумным і складаным інтэлектуалам, але цалкам даступнае дэбілам, непісьменным, шызафрэнікам, якія самі зліваюцца з усім, што цячэ бяз мэты. Постмадэрнісцкае мастацтва і сучасная навука “выцякаюць” з капіталістычнай сыстэмы,

пакідаючы за сабой пазытывыныя сьляды, творчыя лініі ўцёкаў, якія паказваюць шлях мябальнага вызваленьня праз “тагальную шызафрэнізацыю” жьщыця.

Для распаўсюджаньня літаратуры можна скарыстаць рэкі дый іншыя водныя артэрыі. Я ту маю на ўвазе не кур’ераў на плятах і лодках, а тэксты, закаркаваныя ў бутэльках з-пад віна ці піва і пушчаныя на волю хваляў па рацэ да бліжэйшага мора. Невядома, калі, праз колькі дзён ці гадоў яны трапяць у чалавечыя рукі і ці трапяць увогуле... У сучасных літаратараў дастаткова падставаў адчуваць сябе рабінзонамі, нават калі яны жывуць у шматтысячным горадзе.

Пасьля акцыі ББА “Ням-Ням” у парку Горкага (гэта быў свайго кшталту пікнік на сцэне, удзельнікі якога час ад часу падыходзілі да мікрафона і чыталі свае творы) мы пусьцілі ў Сьвіслач эскадру караблікаў, складзёных з прачытаных толькі што тэкстаў, а другую частку кінулі ў закаркаваных пляшках. Зьміцер Вішнёў нават наклеіў на бутлю ад фізылягічнай рашчыны назву калектывнага зборніка “Нам хана — вакол хунта!”. Быў яшчэ пузырок ад вітамінаў, куды ён паклаў такі тэкст: “Ратуйце! Ратуйце! Я, беларус-афрыканец, трапіў на выспу сацыялізму. Афрыканцы, ратуйце! Кракадзілы, маманты, зубры жвакаюць мяне. (Подпіс)”.

Нешта падобнае можна зрабіць, паклаўшы тэкст у паветраны шарык, надзьмуты геліем, каб мог адляцець разам зь ветрам на сотні кілямэтраў ад аўтара і трапіць у зусім незнаёмыя рукі. Вайскоўцы часам раскідваюць агітацыйныя ўлёткі з дапамогай аэрастагаў, артылерыйскіх снарадаў, авіябомбаў, але чаму не скарыстаць гэтыя сродкі для засеву паверхні зямлі мастацкай літаратурай?

Дэлэз і Гагары мяркуюць, што зьмест ідэальнай кнігі будучыні, кнігі-карэнішча можна будзе зьмясыціць

на адной старонцы, як уся зямля зьмяшчаецца на адным аркушы геаграфічнай мапы. Нам жа сёння варта было б ствараць свае тэксты адразу ў дзвюх вэрсіях: поўнай — для традыцыйнага друку і больш мабільнай (спрошчанай і скарачанай) — для пераказу, графіці, улётак і г.д.

Ня трэба забывацца і на такі магутны сродак прыватна-масавай інфармацыі, як чуткі і плёткі. Сяржук Мінскевіч у “Культуры” N3-4, 1996 г. заклікае выкарыстоўваць чуткі для прапаганды беларускай мовы, але хіба нельга іх скарыстаць для трансляцыі ўласнага ці чужога твора або ягоньх найбольш цікавых фрагмэнтаў? Друкаваную літаратуру людзі вынайшлі параўнальна нядаўна, вусная ж творчасць існуе тысячагоддзі і, верагодна, перажыве сваю дачку. Увогуле нашу стратэгічную мэту можна акрэсьліць як стварэньне з матэрыялаў элітарнай літаратуры новага фальклёру.

У эпоху высокіх тэхналёгіяў неабавязкова друкаваць свае думкі, каб данесці іх да шырокай аўдыторыі. Каб вярнуць літаратуру ў жывагворны стан фальклёру, мы павінны аддаваць перавагу пісьму перад друкам, маўленьню перад пісьмом, гэсту перад маўленьнем і мысьленьню перад гэстам (у будучыні кожны будзе мець апрача агульнага свой фальклёр, бо чалавек будзе такі ж шматаблічны, як цяпер народ).

Сёння, паводле В.Акудовіча (“ЛіМ”, N45, 1996) ролю фальклёру адыгрывае бульварная літаратура — тая, што сама ідзе насустрач чыгачу. І Чарота там жа называе “вялікім плюсам” сучаснай прозы тое, што герой ходзіць па прашпэктце. Дык вось наша мэта палягае ў тым, каб чыгач сам хадзіў па прашпэктце героем — і ня толькі нашых, але і ўласных сюжэтаў.